

Capitolul I

CERCETAREA CRIMINOLOGICĂ ÎNTRE PRACTICA ȘI POLITICA ANTICRIMINALĂ

1. Domeniul cercetării criminologice

Încă din cele mai vechi timpuri oamenii au fost preocupați de observarea și studierea „genezei și a esenței fenomenului criminal” conturându-se ceea ce literatura de specialitate numește *curente de gândire criminologică*¹ care au generat tot atâtea soluții și concluzii. Vechimea în timp a *științei criminologice*, comparabilă cu a celorlalte științe sociale² se întinde în timp începând cu regulile Hammurabi ale Babilonului – *Codul lui Hammurapi* sau *Codex Hammurapi* (scris probabil în jurul anului 1760 î. Hristos), – continuând cu gândirea criminologică din Egipt, Grecia antică, Evul mediu, Evul modern și Epoca modernă³.

Termenul de „criminologie” a fost folosit pentru prima dată de antropologul francez Paul Topinard (1879). *Grosso modo*, criminologia ar desemna „știința despre crimă”, abordare care ar diminua interesul pentru criminal, victimă sau reacția socială asupra fenomenului criminal. Astfel încât, preocuparea majoră, în lunga

¹ Termenul de „criminologie” era folosit ca un termen generic pentru toate „științele criminale”; *crimen* (lat.) – crimă (faptă penală, infracțiune); *logos* (gr.) – cuvânt, idee, teorie, știință.

² Apariția sociologiei ca știință este legată de numele sociologului francez Auguste Comte (1798-1857) care a întemeiat „pozitivismul sociologic”.

³ Pentru detalii privitoare la gândirea criminologică în antichitate și în Evul mediu, a se vedea Horea Oprean, Paul Popovici și Lucia Oprean. 2000. *Criminologie*. Arad: Editura Servo-Sat, pp.34-52; de asemenea, pentru o trecere în revistă a principalelor curente criminologice până în Epoca modernă, a se vedea Amza Tudor. 2002. *Tratat de criminologie. Tratat de teorie și politică criminologică*, București: Lumina Lex, pp. 18-32; Robert M. Bohm, Keith N. Haley. 2002. *Justiția penală. O viziune asupra sistemului american*, București: Editura Expert, pp. 95-97. În anul 1934 se înființează Societatea Internațională de Criminologie iar, în anul 1990, Societatea Română de Criminologie și Criminalistică.

perioadă de constituire a criminologiei ca știință a fost reprezentată de *delimitarea obiectului de studiu* și implicit, de definirea domeniului științific⁴, proces în cadrul căruia criminologia a fost uneori percepută ca „știință fără regat” (Thorsten Sellin⁵) sau chiar ca o „superștiință” (Maxime Laignel Lavastine⁶; Vasile V. Stanciu).

Delimitarea obiectului de studiu al criminologiei se realizează în funcție de *perspectiva asupra criminalității*⁷ care, în prezent, îmbină abordările centrate pe *fenomenul criminalității, reacția socială împotriva criminalității*⁸, precum și pe *practica și politica anticriminală*.

1.1. Criminalitatea ca fenomen social

Abordarea criminologiei ca știință a „fenomenului criminal”, ca fenomen „uman și social”, iar nu ca „simplă abstracție juridică”, include în domeniul de cercetare, atât o „realitate individuală” – *crima, criminalul și victima* –, cât și o „realitate colectivă” – *criminalitatea*. Drept urmare, criminologia a fost definită pe rând sau concomitent ca:

- știința despre *criminal* (Enrico Ferri⁹, Etienne de Greeff¹⁰);
- știința despre *crimă* (Émile Durkheim)¹¹, „discursul cu privire la crimă”, știința crimei (R. Vouin, J. Léauté 1956)¹²;
- știința despre *dinamica actului criminal* (Maurice Cusson¹³), teorie centrată pe procesele și mecanismele „tregerii la act” care va pune bazele „criminologiei dinamice” și a utilizării metodelor calitative, în opoziție cu „criminologia etiologică” a anilor '50 care utilizează preponderent metode cantitative;

⁴ „Criminologia pozitivistă” a fost fondată de Cesare Lombroso, cercetător în domeniul antropologiei criminalității, odată cu lansarea lucrării *L'uomo delinquente* (1876).

⁵ Thorsten Sellin. 1950. „Raportul general cu privire la «Aspectele sociologice ale criminalității», prezentat la cel de-al II-lea Congres al Societății Internaționale de Criminologie (S.I.C.). In *Annales Internationales de Criminologie*.

⁶ Maxime Laignel Lavastine și Vasile Stanciu (colaborator). 1950. *Précis de criminologie : La connaissance de l'homme, la biotypologie, la personnalité criminelle*. Paris: Payot, 282 p.

⁷ Tudor Amza, *op. cit.*, pp. 29-50.

⁸ Alecu Ioan Iacobuță. 2002. *Criminologie*. Iași: Editura Junimea; în această lucrare, criminologul ieșean tratează pe larg tema: „Criminologia reacției sociale”, pp. 321-349.

⁹ Enrico Ferri. 1905 / 1914. *La sociologie Criminelle*, 2e édition (1914). Paris: Librairie Félix Alcan, 640 pp.

¹⁰ Étienne De Greeff. 1946. *Introduction à la criminologie*. Bruxelles: Joseph Vandenplas, Libraire Éditeur, 2e édition, 415 pp.

¹¹ Émile Durkheim. 1956. *Les règles de la méthode sociologique*. Paris: Ed. P.U.F.

¹² Vouin, R. și Léauté, J. 1956. *Droit penal et criminologie*. Presses Universitaires De France.

¹³ Maurice Cusson. 1998. *Criminologie actuelle*. Paris: Les Presses Universitaires de France. Première édition. Collection: Sociologies, 254 pp.

- știința despre *fenomenul criminalității* (J. M. van Bemmelem 1942; Jean Pinatel¹⁴ 1987; Narcis Giurgiu 1992);
- știința asupra *criminalității ca fenomen social* (Edwin H. Sutherland, Donald Ray Cressey¹⁵);
- știința despre *victimă* sau *victimologia* (Tudor Amza, Alecu Ioan Iacobuță 2000 / 2002).

În ceea ce privește noțiunea de „crimă”, literatura de specialitate consemnează trei accepțiuni ale acesteia, după cum urmează:

a. În *sens comun*, noțiunea de *crimă* se referă fie la *infracțiuni intenționate împotriva persoanei*, fie la infracțiuni cu alt obiect juridic principal dar care au ca rezultat *moartea unei persoane*, fie la *alte fapte penale grave*.

b. *Sensul penal* al noțiunii de *crimă* se referă la o infracțiune gravă care atrage pedepse diferite și proceduri speciale în raport cu celelalte infracțiuni, sens atribuit și de legislația penală română de la 1865, respectiv 1936¹⁶.

În dreptul penal român actual se menține *concepția unitară* cu privire la infracțiune, criticată uneori, în literatura de specialitate, *contravențiile*¹⁷ ieșind din sfera de reglementare a dreptului penal.

Această „lacună” legislativă a fost corectată prin modificarea *Codului penal român* în vara anului 2004, modificare rămasă în stare de proiect, după nenumărate prorogări de termen¹⁸. Conform *proiectului de Cod penal român (2004)*, *faptele prevăzute de legea penală ca infracțiuni* se împart, după gravitatea lor, în *crime și delict*e (art. 3 din *proiectul de Cod penal (2004)*).

Împărțirea *bipartită a infracțiunilor în crime și delict*e, modifică înțelesul noțiunii de „delict”, care nu se mai referă la „violarea unei anumite legi” în

¹⁴ Jean Pinatel. 1987. *Le phénomène criminel*. Paris: MA Editions.

¹⁵ Edwin H. Sutherland and Donald R. Cressey. 1974. *Criminology*, 9th edition, Philadelphia / New York / Toronto: J.B. Lippincott Company.

¹⁶ *Codul penal român* de la 1865 și *Codul penal Carol al II-lea* de la 1936 sunt *legi organice* în care se regăsește împărțirea tripartită a infracțiunilor în *crime, delict*e și *contravenții*, împărțire care se menține și astăzi în Franța, Belgia, Luxemburg, San-Marino, Grecia.

¹⁷ *Ordonanța nr. 2 din 2001 privind regimul juridic al contravențiilor*, cu modificările și completările ulterioare.

¹⁸ *O.U.G. nr. 50 din 2006 pentru prorogarea termenului prevăzut la art. 512 din Legea nr. 301 din 2004 - Codul penal* și la art. 97 alin. (1) din *Legea nr. 294 din 2004 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal* (publicată în M.Of. nr. 566 din 30 iunie 2006).

general, ci în mod particular la încălcarea legii penale, rămânând ca diferențierea între „crime” și „delicte” să se realizeze în funcție de *gravitatea faptei penale* – valoarea pagubei, valoarea obiectului lezat și modul de comitere a faptei – și de *sancțiunea aplicată* – penală sau corecțională¹⁹.

„Crima, în sens penal, reprezintă o *infracțiune gravă* care atrage *pedepse diferite și proceduri speciale* în raport cu celelalte infracțiuni”.

„*Delictul* reprezintă *fapta antisocială*, comisă în societate, ce constă în *acțiunea sau inacțiunea* unei anumite persoane, care atentează cu *discernământ și vinovăție* la anumite valori și relații sociale ce sunt protejate de norme de drept penal”.

„Infracțiunea” este definită în *Codul penal român*, actualizat 2016²⁰, prin prisma *trăsăturilor esențiale* care trebuie întrunite concomitent, ca fiind „fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o”; totodată, „infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale” (art. 15 alin. (1) și (2) din *Codul penal român*, actualizat.

Rezultă că o faptă constituie *infracțiune – crimă sau delict* – numai dacă întrunește cele patru *trăsături esențiale* – prevederea în legea penală, vinovăția, nejustificabilitatea și imputabilitatea – care în fapt, reprezintă *criterii de diferențiere* de alte forme de ilicit juridic (civil, administrativ, disciplinar, contravențional etc.).

Infracționalitatea, în sens generic și ca fenomen socio-uman, desemnează *ansamblul faptelor penale* comise într-un spațiu și într-o perioadă de timp determinate.

c. În *sens criminologic*, *crima* este un *fenomen socio-juridic* (o realitate observabilă și repetabilă), un *fapt uman și social*, care transcende noțiunii de crimă în sens penal, în corelație cu principiul *legalității incriminării*.

¹⁹ Dan Banciu. 1999. *Control social și sancțiuni sociale*. București: Editura Victor, pp. 112-114.

²⁰ *Legea nr. 286 din 2009 privind Codul penal*, cu modificările și completările ulterioare, publicată în Monitorul Oficial nr. 510 din 24 iulie 2009, în vigoare de la 1 februarie 2014.

De aceea, noțiunea de *crimă*, în *sens criminologic*, este mult mai cuprinzătoare referindu-se atât la *faptele penale incriminate* (infracțiuni), cât și la *faptele cu justificată aparență penală*, fără elementul constitutiv al infracțiunii, cum ar fi de pildă, *devianța* care generează (favorizează și determină) *delincvența*; de exemplu, conform *Legii nr. 286 din 2009 privind Codul penal*, cu modificările și completările ulterioare, *faptele cu aspect pre-delincvențional* care prezintă pericol social mai redus, faptele comune, tentativa (art. 32-34), participația (art. 46-52), situațiile care înlătură caracterul penal al faptei – cauzele justificative (art.18-22) și cauzele de neimputabilitate (art. 23-31).

Din perspectiva arătată, *criminalul* este o persoană care *comite o crimă* în toate sensurile anterior arătate: *faptă penală* și *faptă cu justificată aparență penală*. În vederea evitării etichetării, *teoriile aboliționiste* propun înlocuirea și utilizarea sintagmei *persoană care a săvârșit o crimă*, aspect confirmat de menținerea termenului *delincvență juvenilă*, cu referire la minorii care comit acte criminale, în sens criminologic. Totuși, având în vedere creșterea pericolozității făptuitorilor minori, precum și a gravității faptelor săvârșite cu violență mai ales, de către aceștia, unii autori de specialitate propun sintagma „*criminalitatea în rândul minorilor*”²¹, cu referire la *criminalitatea juvenilă*, respectiv *infracționalitatea juvenilă*.

Delincvența juvenilă cuprinde acele conduite și acte antisociale, care exced violării legii penale, și care sunt săvârșite de persoane care n-au atins încă vârsta majoratului (18 ani în România) (Banciu 1999).

Criminalitatea ca fenomen socio-uman, inclusă în domeniul de cercetare al criminologiei, desemnează *ansamblul faptelor penale* sau cu *justificată aparență penală* săvârșite într-un spațiu și într-o perioadă de timp determinate. Ca *fenomen juridic*, criminalitatea reprezintă ansamblul comportamentelor umane considerate *infracțiuni* – incriminate și sancționate – în cadrul unui sistem de drept penal. Literatura de specialitate operează diferite clasificări ale criminalității, fie în funcție de *criterii obiective* – unități de spațiu și timp – fie în funcție de *criterii subiective* cu referire la gradul de cunoaștere a faptelor penale de către organele de justiție penală. Astfel se poate distinge între următoarele *tipuri de criminalitate*²²:

²¹ Igor Dolea; Victor Zaharia; Valentina Prițcan și Mariana Buciuceanu-Vrabie, „Fenomenul delicvenței juvenile în Republica Moldova”. Institutul de Reforme Penale din Republica Moldova, 2014 (<http://irp.md/news/519>), accesat în data de 10 decembrie 2016.

²² Alecu Ioan Iacobiță. 2002. *Op. cit.*, pp. 16-17.

- *criminalitatea reală* (C.R.) reprezintă totalitatea faptelor penale (sau cu justificată aparență penală, n.n.) săvârșite într-un anumit spațiu sau teritoriu și într-o anumită perioadă de timp;
- *criminalitatea aparentă* (C.A.) sau relevată reprezintă totalitatea faptelor penale reclamate sau sesizate din oficiu și se referă la acea parte a infraționalității reale care a fost descoperită de organele specializate ale statului (organe de cercetare și urmărire penală);
- „cifra neagră” a *criminalității* este reprezentată de diferența dintre faptele penale săvârșite și cele reclamate sau constatate de organele de urmărire penală;
- *criminalitatea legală* (C.L.) sau *judiciară* reprezintă acea parte a criminalității descoperite care este, fie *judecată*, fără să se pronunțe o hotărâre definitivă de condamnare (de exemplu, în cazul încetării procesului penal, al achitării condamnatului etc.), fie *condamnată* sau *definitivă*, caz în care s-a pronunțat o hotărâre definitivă de condamnare.

1.2. Criminologia reacției sociale

Noul curent criminologic, care se desprinde de *criminologia tradițională* centrată pe cercetarea originilor criminalității și care înglobează formele de *reacție socială* împotriva acesteia, realizează conținutul „noii criminologii”. În acest sens, are loc o deplasare a centrului de greutate din sfera personalității criminale și a mecanismelor trecerii la actul criminal, în sfera *proceselor sociale* care produc devianță, delincvență și infraționalitate, în cadrul unui proces dinamic de interacțiune cu alte procese complexe de acțiune și reacțiune (R. Gassin). Reacția socială împotriva criminalității intervine *ante-factum* sau *post-factum*, astfel încât, la „studiul științific al omului delincvent și al delictului” (Jean Pinatel) se adaugă „studiul reacției sociale la fenomenul criminalității”²³.

Drept urmare, în procesul de producere a criminalității se disting *trei niveluri de acțiune socială*²⁴ și anume: nivelul *elaborării legii*; nivelul *reacțiilor interpersonale* și *procesul instituțional al reacției sociale* care crează „direct și nemijlocit” devianța, delincvența și infraționalitatea. Criminalul este din acest punct de vedere, „rezultatul proceselor sociale de criminalizare, al implicării, al imputării și al stigmatizării” (Robert și Lascoumes 1973)²⁵ iar crima constituie „

²³ Narcis Giurgiu. 1993. *Elemente de criminologie*. Iași: Editura Fundației „Chemarea”, p. 4 *apud* Alecu Ioan Iacobuță. 2002. *Op. cit.*, pp. 17-18.

²⁴ Rodica M. Stănoiu. 1998. *Criminologie*, București: Editura Oscar Print, p. 25.

²⁵ Philippe Robert. 1966 (1re édition) / 1974 (în colaborare cu Pierre Lascoumes). *Les bandes d'adolescents, une théorie de la ségrégation*, Paris: Éditions ouvrières.

un obiect socialmente construit în cursul interacțiunii sociale, care constituie activitatea delincventă însăși” (Giurgiu 1992)²⁶. Ca atare, cercetările criminologice înscrise pe această direcție vizează probleme privitoare la *analiza socio-politică a normei penale*, procesele de *legiferare și aplicare a legii penale* (incriminarea primară și secundară), interferența dintre diferite *tipuri de control social* sau cele legate de *impactul politicii penale asupra traiectoriei sociale* a persoanei care săvârșește actul criminal.

1.3. Politica și practica anticriminală

În strânsă legătură cu aspectele anterior prezentate, care constituie tot atâtea direcții de analiză a fenomenului criminalității, în funcție de reacțiile specifice ale societății, se conturează mijloacele și metodele specifice de *control al fenomenului criminalității* care definesc *practica și politica anticriminală*.

Definirea domeniului practicii și politicii anticriminale se constituie în obiect de studiu al criminologiei și are în vedere, în primul rând, *raportul dintre teorie și cercetare*, acesta fiind abordat în criminologie din două puncte de vedere și anume²⁷:

- a. *Modul tradițional* vizează o ordine progresivă plecând de la datele furnizate de *cercetarea empirică / de teren* pe care se întemeiază faptele criminale, acestea constituindu-se în *teorii explicative* care, la rândul lor fundamentează *politicile anticriminale derivate*.
- b. În sens invers, *teoria* reprezintă *baza cercetării criminologice*, adică, pornindu-se de la experiență se formează opinii generale, respectiv *viziuni neștiințifice* care devin *moduri de interpretare* în ceea ce privește *prevenirea criminalității* la toate nivelurile: primar, secundar și terțiar.

Privitor la corelația *teoria – practica – politica anticriminală* se mențin și astăzi controversele cu privire la răspunsul care poate fi dat la întrebarea: „Criminologia este o știință fundamentală sau o știință aplicativă”? Împăcarea extremelor o realizează G. Canepa²⁸ (1971) care surprinde *dublul caracter* al cercetării criminologice, ca *finalitate* axată deopotrivă pe *cauze și probleme*,

²⁶ Alecu Ioan Iacobuță. 2002. *Op. cit.*, p. 34.

²⁷ Teoria reprezintă un ansamblu sistematic de idei sau de cunoștințe (*theoria*, gr. – contemplație); pentru detalii privitoare la relația dintre teorie și metodă, Vasile Miftode. 2003. „Elemente pentru o metateorie a acțiunii”, în *Tratat de Asistență Socială. Fundamente teoretice și metodologice*, vol. I, Iași: Editura Fundației AXIS, pp. 140-141.

²⁸ G. Canepa. 1971. „L' Épistémologie et la recherche criminologique”, în *Revue de droit pénal et de criminologie*, vol. 51, p. 761.

precum și pe utilizarea rezultatelor în practică: *prevenire și reabilitare socială*, respectiv, *reinsertie socială*. Acest punct de vedere este amplu argumentat în literatura de specialitate²⁹ prin realizarea diferențierii între „criminologia teoretică” și „criminologia practică”, fiecare în parte fiind asociată fenomenului criminalității.

Literatura de specialitate grupează reprezentările științifice – orientări și teorii – în legătură cu *fenomenul criminalității*, care s-au succedat de-a lungul istoriei, în funcție de cele trei etape care au marcat evoluția umanității și anume: *viziunea diabolică* asupra crimei, specifică Evului Mediu (Foucault 1974)³⁰; *concepția clasică, utilitaristă sau beccariană* (Beccaria 1764)³¹; *concepția științifică* demarată odată cu școala pozitivistă italiană (Lombroso 1876)³² și continuată cu teoriile criminologice moderne.

Astfel, delimitarea *scopului și funcțiilor* criminologiei constituie criterii esențiale pentru particularizarea domeniului de cercetare, mai ales în cadrul științelor penale. *Scopul general* al criminologiei, în funcție de raporturile acesteia cu alte științe, are în vedere *fundamentarea unei politici anticriminale eficiente*, iar *scopul imediat (particular)* are în vedere „fenomenologia penală”³³. Reprezentând un criteriu de diferențiere de dreptul penal ca știință normativă. Astfel, evoluția unor curente și doctrine din domeniul sociologiei devianței și din cel al criminologiei antrenează schimbări semnificative în *filosofia sistemului de justiție penală*, acestea fiind reflectate de actualitatea politicilor și practicilor anticriminale.

Practica anticriminală este legată de modul de organizare și funcționare a *sistemului de justiție penală* – poliție, parchet, instanța de judecată, serviciul de probațiune, unități penitenciare, centre de detenție ori centre educative – a cărei eficiență este răspunsul direct la *politicile penale*³⁴, ca rezultat al interdependenței

²⁹ Valerian Cioclei. 2003. *Manual de criminologie*, București: All Beck.

³⁰ Un amplu studiu asupra sistemelor de putere menite să pedepsească și să disciplineze este realizată de Michel Foucault în lucrarea *A supraveghea și a pedepsi* (1974) în care analizează mutația suferită de sistemele de putere între 1760 și 1840.

³¹ Cesare Beccaria. 1764. *Dei delitti e delle pene* (Cesare Beccaria. 2001. *Despre infracțiuni și pedepse*. București: Editura Rosseti). „Utilitarismul beccarian” dublat de viziunea umanistă asupra aplicării pedepselor penale anticipează *paradigmele dreptului penal modern* în sensul unei *justiții restaurative*.

³² Cesare Lombroso. 1876. *L'uomo delinquente (Omul delincent)*. Milano: Ulrico Hoepli. Cesare Lombroso este considerat „părintele criminologiei antropologice”.

³³ Alecu Ioan Iacobuță. 2002. *Op. cit.*, p. 19.

³⁴ În sens restrâns, termenul de „politică penală” reflectă în mod strict *activitatea represivă* a instituțiilor de justiție penală, accepțiune parțial infirmată de sistemul românesc de justiție penală, odată cu introducerea în perioada 1995-2001 / 2002 a probațiunii în formă instituțională: serviciile de probațiune și sediile secundare ale acestora (*Legea nr. 252/2013 cu privire la organizarea și funcționarea sistemului de probațiune*, cu modificările și completările ulterioare).